

Erdész Sándor: Nyírség

„A Nyírség Magyarország legszebb tája. Írni róla csak oly gyöngédséggel lehet, mint egy halott menyasszonyról.”

„Néha múzeumi hangulatot vélek érezni, midőn a Nyírségre gondolok, mert látam nagy csöndességben, alvó állapotban, holt vizek között, lecsüggesztett lombú fák alatt, oroszosan mozdulatlan ködben, apátikus kedvében újságpapírossal beragasztott ablakkal és tunya mozdulatlanságban. Mintha az idevaló emberek éppen úgy élnék a nyarat és az őszt, mint a természet: belsejünkben virítanak és lélekben elhervadnak, sárga nyírfalevél lesz az egész vármegye, tiszai kiöntések fölött állongó novemberi köd telepedik az elmékre, a szívekben visszhangzik a szél, a régi temetők harasztját zörgeti.”

Ki ne ismerne rá a fenti sorokban Krúdy varázsló tollára? Csak hát ebben a varázslatos, álomszerű leírásban több a valóság, mint gondolnánk. A Nyírség úgyszólván napjainkig nagy természeti és társadalmi rezervátuma volt ennek a kis országnak.

A néprajz — bárhogyan is próbálkozik ebből a helyzetből kitörni — vonzódik az archaikus, rezervátumszerű társadalmakhoz, emberi közösségekhez. Minél közelebb van egy életforma a természetihez, minél civilizálatlanabb, a néprajz annál több, gazdagabb anyagot talál.

A Nyírség mégsem lett a néprajzosok paradicsoma egészen az utóbbi évtizedekig. Bizonyára azért, mert e tájon a nép a szociális mostohaaság, leszorítottság következtében nem építhetett magának szép házat, szerszámai, munkaeszközei, ruhái is dísztelenek, szegényesek voltak többnyire. Legfeljebb a babona, a mese, a dal és a tánc mutatott pompázatos gazdagságot, mert a lélek és a szív nem hagyta letiporni magát az élet nyomorúságától. A folklór, a szellemi néprajz gazdag tárházát jelenti első sorban a Nyírség világa.

Nem véletlen tehát, hogy az itteni néprajzi kutatások közül először komolyabb visszhangot Ortutay Gyula népmesekutatása váltott ki, amikor felfedezte Fedics Mihályt, kinek csodálatos tehetsége, egyénisége, mesevilága nemcsak a magyar és kelet-európai néprajz, folklór számára jelenthet újabb problémákat, hanem mondanivalója van magához az emberiséghez is (Ortutay).

Talán az sem egészen véletlen, hogy most a Nyírség néprajzát összegező kötetet éppen Ortutay tanítványa, Erdész Sándor állította össze. Úgy tűnik, ő folytatja a legkövetkezetesebben, a legrendszeresebben a Nyírség néprajzának kutatását.

Noha Erdész is tudja, hogy a feltáró munka még megközelítően sem fejeződött be, valójában csak most kezdődött el, mégis jól tette, hogy Kiss Lajos, Nyárády Mihály, Ortutay, Márkus Mihály és néhány fiatalabb kutató írásaira támaszkodva összegezte mai ismereteinket, gyakorta jelezve a kutatás hiányosságait is.

Anyagának elrendezését megfelelőnek tartjuk. Logikus sorrendben követik egymást a fejezetek a zsákmányoló életmódról, a gazdálkodásról, táplálkozásról, fonászövésről, viseletről, építkezésről, a kismesterségekről, a díszítőművészetéről, a népköltészetéről, a hitvilágról, a néptáncról és a szokásokról. Ezen a tudományosan tárgyyszerű tematikai tagoláson belül Erdész megfelelő hangsúlyt ad a Nyírségen belüli etnikai különbségeknek is. Így megismerhetjük a nyíregyházi tirpákok, az ajaki palóc-magyarok, a svábok sajátos, elkülönülő jellemvonásait is.

Erdész szemlélete történeti és szociológiai alapozottságú. Ennek megfelelően nem ámuldozik, csodálkozik a jelenségeken, hanem szigorúan, tényszerűen rögzíti azokat. Igyekszik elhelyezni mindent a történeti időben is. Mint könyvében mondja, a leírt jelenségek túlnyomó többsége a századforduló idején jellemezte a Nyírséget. Imittamott utal rá, hogy ha azok még ma is megtalálhatók.

A tudományos rendszerezés és a szociológiai szemlélet a kívánatosnál talán kissé ridegebb és regisztratívvá is teszi Erdész leírását. Pedig a tájhoz való személyes

kötődése, s nem utolsósorban az irodalom segíthetett volna neki az oldottabb és melegebb feldolgozásmódban. A nyíregyházi tirpákok viseletének leírásánál például jól tájékozott a szerző arról, hogy a nők a századfordulóig *opleckót*, női ingvállat hordtak, négy-öt kikeményített alsósoknyát, himzett széllal és csipkével, erre vették fel a hosszú felsősoknyát, mely a derekán ráncolt, hátul sima volt, alján kefezsínórral vagy seprőzsínórral. A nők ujjatlan bőrmellényt is hordtak, derékig érőt, *baszarkának* hívták. És így tovább. Milyen szerencsésen egészíthette volna ki ezt a leírást Krúdy szövege: „A tirpák nők színesen öltözködnek. Benczúr Gyulának az anyja is hordta azokat a szoknyákat, kendőket, amelyeken feltalálható minden szín a pusztai napszállat színétől a tavaszi rétek zöldjének színéig. Benczúr Gyula gyermekszemeivel nem látott maga körül másképpen öltözött nőket, mint ilyen fejedelmi pompájukat, akik vasárnaponként, mikor a városi nagytemplomba mentek, vagyont érő ruházatot vettek magukra.”

A Nyírség néprajza is mindenekelőtt a parasztság rajza. Ettől csak a kismesterségek leírásánál tér el a szerző, bár itt sem lényegesen, mert a kismesterségek művelői is sok esetben parasztok voltak, s a tájon a népi iparosság egyetlen ága sem virágzott ki igazán, nem foglalkoztatott tömegeket. Felfigyeltünk arra, hogy a szerző a parasztságot nem tekinti homogén társadalmi képződménynek, s a néprajzi jelenségek leírásánál igyekezett erre is tekintettel lenni. Az építkezésről szóló fejezetet is azzal a gondolattal indítja, hogy a nyírségi parasztság társadalmi rétegződése a legjobban az építkezésben mutatkozott meg. Ezt a szempontot végigvezethette volna még több más fejezeten is.

Ugyancsak az építkezésnél utalhatott volna a szerző a népi építkezés középkorba nyúló nagy tradíciójára és a „magas” építőművészettel való érintkezésére. Arra gondolunk, amit Entz Géza többször is kifejtett már, hogy az Alföld középkori, hódoltság előtti építészettörténeti emlékanyaga csak itt, ebben az országrészben, ezen a tájon maradt meg. Csakis itt tájékozódhatunk hitelesen a középkori épületek valószínűségei arcúlatáról, művészi minőségéről. „Vidékies jellegű, szegényes ez a művésztörténeti emlékanyag — de van!” Ez a táj „kiválóan alkalmas a magyar falu művészetének bemutatására, sajátos és általános jellemvonásainak rögzítésére”.

A homokos Nyíren „a lélek észrevétlenül és tudatlanul komponál meséket” — idézzük újra Krúdy Gyulát. Itt érzi igazán elemében magát Erdész Sándor is, amikor a népköltészetéről, a népmesékről és mondákról szólhat. Nem csoda, egyéni kutatásainak jelentős része erről a területről való.

Jó könyv, hiteles és érdekes, szívmelegítő olvasmány az Erdészé. Jól tette, hogy megírta. S mi jól tesszük, hogy a rohamosan tűnedező népi emlékanyagot szorgalmasan összegyűjtögetjük. Hisszük és tudjuk, jóval több ez, mint múlt divat. Az ember, a kétkezi ember évszázados kultúrájának, életformájának megismerése és megőrzése. Eltűnnek az eredeti népszokások, el a régi viselet, a munkában koptatott kéziszerszámok. Nem siratjuk ezeket, mert az élet törvénye rendeli így. Művelt nemzet akarunk lenni, nem néprajzi kuriozitás — mondotta már majd száz évvel ezelőtt Eötvös Loránd. De aki pusztán csak kegyeletet vagy nosztalgiát vél abban, hogy népünk keserves és dolgos múltjának, többnyire szomorúan nehéz, ritkán derűs életének emlékeit megmentjük múzeumainknak és emlékezetünknek, az a holnapi emberi közösségben sem fogja igazán otthonosan érezni magát. (*Gondolat, 1974.*)

HÁRSFALVI PÉTER